

ПОТЕРПІЛИЙ У ПРОВАДЖЕННІ З ПЕРЕГЛЯДУ СУДОВИХ РІШЕНЬ ЗА НОВОВІЯВЛЕНИМИ ОБСТАВИНАМИ

THE VICTIM IN THE PROCEEDINGS ON THE REVIEW OF JUDICIAL DECISIONS ON AGAIN OPENED CIRCUMSTANCES

Давиденко С.В.,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри
кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

У статті досліджено особливості процесуального статусу потерпілого та його представника у такій стадії кримінального провадження, як провадження з перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами. Сформульовано обґрунтовані пропозиції та рекомендації із вдосконалення нормативного регулювання окремих положень даного правового інституту.

Ключові слова: потерпілий та його представник, перегляд судових рішень, провадження за нововиявленими обставинами.

В статье исследованы особенности процессуального статуса потерпевшего и его представителя в такой стадии уголовного производства, как производство по пересмотру судебных решений по вновь открывшимся обстоятельствам. Сформулированы обоснованные предложения и рекомендации по усовершенствованию нормативного регулирования отдельных положений данного правового института.

Ключевые слова: потерпевший и его представитель, пересмотр судебных решений, производство по вновь открывшимся обстоятельствам.

In the article the peculiarities of the procedural status of the victim and his representative in this stage of criminal proceedings as the proceedings on the review of judicial decisions on again opened circumstances. Formulated reasonable suggestions and recommendations on improvement of normative regulation of certain provisions of this legal institute.

Key words: victim and his representative, review of judicial decisions, proceedings on again opened circumstances.

В умовах побудови демократичної, соціальної та правової держави надзвичайно актуальною для науки кримінального процесу і практики законотворення є фундаментальна проблема забезпечення та захисту прав, свобод і законних інтересів потерпілого в кримінальному судочинстві. На сучасному етапі проведення в країні докорінної реформи існуючої правової системи та у зв'язку з прийняттям у 2012 році новітнього Кримінального процесуального кодексу України особливої значущості набувають питання зміцнення і розширення правового статусу постраждалої від кримінального правопорушення особи, створення надійної системи гарантій прав людини з метою своєчасного забезпечення її права на доступ до правосуддя та судовий захист, вдосконалення процесуального механізму реалізації наданих потерпілому прав: на повне відшкодування завданої суспільно небезпечним діянням шкоди тощо. З цього логічно випливає, що вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство має гарантувати не тільки формальне дотримання прав потерпілого, а і його активність як під час досудового розслідування, так і судового провадження, зокрема, при перегляді судових рішень за нововиявленими обставинами, з метою встановлення фактичних обставин кримінального правопорушення, що підлягають доказуванню у конкретному кримінальному провадженні. На ефективне поновлення прав та законних інтересів постраждалих осіб орієнтують і сучасні міжнародні документи. Все це зумовлює необхідність реформування деяких положень чинного національного законодавства для приведення його у відповідність із загальноєвропейськими стандартами в галузі прав людини.

Представники юридичної науки завжди приділяли достатню увагу проблемам і загальній концепції розвитку інституту перегляду судових рішень у кримінальному судочинстві в цілому та перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами зокрема. Відтак, різні форми перегляду неодноразово були предметом дисертаційних, спеціальних монографічних та інших наукових, у тому числі і комплексних, досліджень таких видатних зарубіжних і вітчизняних вчених, як Г.З. Анашкін, В.С. Ба-

лакшин, В.М. Блінов, М.П. Ведищев, М.М. Гродзинський, М.О. Громов, Ю.М. Грошевий, П.С. Елькінд, П.А. Лупінська, В.Т. Маляренко, І.Б. Михайловська, І.Д. Перлов, В.С. Поснік, А.Л. Рівлін, М.С. Строгович, Б.С. Тетерин, О.П. Тьомушкін, В.Д. Фінько та ін. Окремим аспектам перегляду судових рішень, що набрали законної сили, у кримінальному судочинстві присвячені роботи таких відомих правознавців, як В.М. Беднарська, Н.Р. Бобченко, О.М. Дроздов, Г.М. Омеляненко, О.Ю. Татаров, Ю.О. Фідря, Л.А. Хруслова та ін.

Науковці в представлених працях здійснили ґрунтовний аналіз багатьох теоретичних положень кримінального процесуального права, що стосуються вищезазначених стадій провадження. Проте деякі питання до цього часу залишаються не лише дискусійними, але й не вирішеними, що негативно позначається як на повноті та чіткості правової регламентації в діючому кримінальному процесуальному законодавстві інституту перегляду судових рішень, у тому числі за нововиявленими обставинами, так і на ефективності застосування його норм у діяльності правоохоронних і судових органів. Зокрема, це стосується специфіки процесуального статусу потерпілого та його представника, законного представника у провадженні з перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами, що на сьогодні набуває особливого теоретичного та практичного значення. Наведене свідчить про актуальність поставлених питань і необхідність вдосконалення, конкретизації норм, які регулюють окреслені положення, що і є метою даної статті.

У кримінальному судочинстві такий вид перегляду судових рішень, що набрали законної сили, слід розглядати в декількох аспектах. По-перше, це надзвичайно важливий процесуальний засіб: а) вирішення завдань кримінального провадження (ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК); б) захисту прав і свобод людини і громадянина в національних судових інстанціях перед зверненням до відповідних міжнародних судових установ чи органів міжнародних організацій (ч. 4 ст.55 Конституції України). По-друге, він є одним із найефективніших правових способів ефективного відновлення порушених

суспільно небезпечними діяннями майнових та особистих немайнових прав і законних інтересів осіб, потерпілих від заборонених законом діянь. І, по-третє, цей резервний, виключний механізм надійного захисту прав, свобод і законних інтересів осіб, які беруть участь в даній стадії кримінального провадження, виступає додатковою процесуальною гарантією усунення судових помилок, і, як наслідок, – правосудності прийнятого судового рішення [1, с. 5; 2, с. 14].

Визначивши у ч. 1 ст. 462 КПК, що заява про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами подається в письмовій формі, законодавець водночас передбачив у ч. 2 цієї статті чіткий перелік відомостей, які повинні міститися у такій заяві: 1) найменування суду, до якого подається заява про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами; 2) прізвище, ім'я, по батькові (найменування), поштова адреса особи, яка подає заяву, а також номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти, якщо такі є; 3) судові рішення, про перегляд якого за нововиявленими обставинами подається заява; 4) обставини, що могли вплинути на судові рішення, але не були відомі та не могли бути відомі суду й особі, яка звертається із заявою, під час судового розгляду; 5) обґрунтування з посиланням на обставини, що підтверджують наявність нововиявлених обставин, та зміст вимог особи, яка подає заяву; 6) перелік документів та інших матеріалів, які додаються.

Заява обов'язково підписується особою, яка її подає, зокрема, потерпілим від кримінального правопорушення або іншого суспільно небезпечного діяння. Якщо заяву подає представник потерпілого, до неї додаються оформлені належним чином документи, що підтверджують його повноваження відповідно до вимог КПК. Окрім цього, до заяви додаються копії такої заяви в кількості, необхідній для їх надіслання сторонам кримінального провадження та іншим учасникам судового провадження. Особа, яка подає заяву, має право додати до неї документи або копії документів, які мають значення для кримінального провадження і не були відомі на час ухвалення судового рішення (частини 3-5 ст. 462 КПК).

Оскільки заява про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами подається до суду тієї інстанції, який першим допустив помилку внаслідок незнання про існування таких обставин (ч. 1 ст. 463 КПК), вважаємо, що потерпілий та/або його представник чи законний представник повинні мати право подавати до суду відповідної інстанції й інші передбачені чинним кримінальним процесуальним законом джерела доказової інформації (речові докази, висновки експертів тощо). У зв'язку з цим пропонуємо або доповнити статтю 462 КПК необхідною частиною, або змінити редакцію ч. 5 ст. 462 КПК, уточнивши зміст її нормативних положень. До того ж, як слушно відзначає О.М. Дроздов, існуючі в нашій країні судові процедури далеко не завжди дозволяють особі повною мірою використовувати надане їм Конституцією України право на ініціювання перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами. Звісно, що це негативно позначається на правовому статусі громадян і за певних умов може стати правовою перепорою для його повноцінної реалізації [3, с. 18].

Заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами може бути подано протягом трьох місяців після того, як особа, яка звертається до суду із заявою, дізналася або могла дізнатися про існування таких обставин. При цьому мають бути дотримані такі правила. Перегляд за нововиявленими обставинами виправдального вироку допускається лише протягом передбачених кримінальним законом строків давності притягнення особи до кримінальної відповідальності. Водночас за наявності обставин, які підтверджують невинуватість засудженого або вчинення ним менш тяжкого кримінального правопо-

рушення, перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами строками не обмежено. Проте за наявності обставин, які підтверджують вчинення особою більш тяжкого кримінального правопорушення, ніж те, за яке вона була засуджена, судові рішення може бути переглянуто за нововиявленими обставинами протягом строку давності притягнення до кримінальної відповідальності за більш тяжке кримінальне правопорушення (ст. 461 КПК).

У контексті висвітлення окресленого питання важливою постає проблема щодо можливості прийняття суддею рішення та постановлення ним відповідної ухвали про відмову у відкритті кримінального провадження за нововиявленими обставинами, адже статтею 464 КПК не встановлені конкретні підстави для цього, не визначена сама процедура. Так, за загальним правилом, не пізніше наступного дня після надходження заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами до суду суддя перевіряє її на відповідність вимогам ст. 462 КПК і вирішує питання про відкриття кримінального провадження за нововиявленими обставинами. До заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, яка не оформлена згідно з вимогами, передбаченими ст. 462 КПК, застосовуються правила ч. 3 ст. 429 КПК, а саме, лише щодо підстав повернення поданої особою заяви. При цьому копія ухвали невідкладно надсилається особі, яка її подала, разом із заявою про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами й усіма доданими до неї матеріалами (частини 2, 3 ст. 464 КПК).

Отже, варто наголосити, що так як досліджувана стадія кримінального судочинства має певну специфіку, виникає нагальна потреба в детальній нормативній регламентації вищезазначеного процесуального порядку.

Проаналізувавши положення частин 1 та 2 ст. 464 КПК, можна констатувати, що коли за результатами розгляду заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами суддя дійшов висновку, що в представлених матеріалах кримінального провадження є достатні дані, які вказують на наявність ознак однієї із передбачених законом нововиявлених обставин (ч. 2 ст. 459 КПК), він постановляє ухвалу про відкриття кримінального провадження за нововиявленими обставинами, в якій і зазначає конкретні підстави до початку провадження. Крім цього, згідно з ч. 4 ст. 464 КПК, відкривши кримінальне провадження за нововиявленими обставинами, суддя зобов'язаний надіслати учасникам судового провадження копії ухвали про відкриття даного провадження, заяви про перегляд судового рішення і призначити дату, час та місце судового засідання, про що повідомити зазначених осіб. Відсутність на цьому етапі кримінального судочинства законодавчого врегулювання процедури відмови у відкритті кримінального провадження за нововиявленими обставинами призводить до того, що судді зазвичай не виносять вмотивовану ухвалу про відмову у відкритті провадження за такими обставинами і не повідомляють про прийняте рішення особам, які подали заяву. Вищевикладене дозволяє стверджувати, що залишилося поза увагою нормотворців питання щодо права учасників судового провадження оскаржити ухвалу про відмову у відкритті кримінального провадження за нововиявленими обставинами (наприклад, як це передбачено у ч. 6 ст. 399 КПК, за якою ухвала про відмову у відкритті провадження за апеляційною скаргою може бути оскаржена в касаційному порядку). Можливість такого оскарження прямо залежить від встановлення процесуальних гарантій своєчасної реалізації даного права, а саме, формулювання правових приписів, якими суддю буде зобов'язано невідкладно направляти копію відповідної ухвали особі, яка подала заяву, зокрема, потерпілому та/або його представнику чи законному представнику.

В іншому разі сенсу закріплення на законодавчому рівні наданого права за учасниками процесу немає, оскільки

воно залишиться простою декларацією, водночас являючи собою істотне обмеження конституційного права кожної особи на доступ до механізмів правосуддя та судовий захист.

Відповідно до ч. 3 ст. 459 КПК, такі обставини, як зловживання слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду під час кримінального провадження, а також скасування судового рішення, яке стало підставою для ухвалення вироку чи постановлення ухвали, що належить переглянути (пункти 2 і 3 ч. 2 ст. 459 КПК), повинні бути встановлені вироком суду, що набрав законної сили, а при неможливості ухвалення вироку – підтверджені матеріалами розслідування. У зв'язку з цим, вбачається за доцільне вказати на обов'язок слідчого, прокурора ознайомити учасників судового провадження, в тому числі потерпілого та/або його представника чи законного представника, з необхідними матеріалами розслідування. Така позиція знаходить своє підтвердження в ухвалі Конституційного Суду Російської Федерації від 18 січня 2005 р. № 39-О: згідно з ч. 2 ст. 24 Конституції Російської Федерації органи державної влади, їх посадові особи повинні забезпечити кожному можливість ознайомитися з документами і матеріалами, що безпосередньо стосуються його прав і свобод, якщо інше не передбачено законом. При цьому законодавець вправі визначити умови та порядок реалізації права на отримання вказаної інформації, конкретизувати його зміст, не допускаючи перекошування самої суті даного права і введення таких його обмежень, які суперечили б конституційно значущим цілям. Іншими словами, інформація повинна бути доступна громадянину, якщо зібрані документи стосуються його прав, свобод і законних інтересів, а кримінально-процесуальний закон не встановлює спеціальний правовий статус інформації, що міститься в матеріалах перевірки або розслідування нововиявлених обставин [4].

З урахуванням наведеного, правильним уявляється формулювання законодавцем у чітко визначеній статті глави 34 КПК України положення про те, що ознайомлення з матеріалами розслідування зазначених вище осіб має відбуватися в порядку, регламентованому статтею 290 КПК.

Згідно зі статтею 465 КПК, особа, яка подала заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, має право відмовитися від заяви до початку судового розгляду. У разі прийняття відмови від такої заяви суд закриває кримінальне провадження за нововиявленими обставинами, про що постановляє ухвалу. До того ж особа, яка відмовилася від заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, не має права повторно звертатися до суду з такою самою заявою з тих самих підстав. Однак названа стаття діючого кримінального процесуального закону викликає цілком справедливі зауваження з приводу того, що до відома учасників судового провадження не лише не доводиться сам факт прийняття цього рішення, а й останні автоматично позбавляються права на ознайомлення зі змістом постановленої ухвали, адже жодному з учасників судового провадження, в тому числі й особі, яка відмовилася від власної заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, копія винесеної ухвали за вимогами даної норми не надсилається.

Статтею 466 КПК визначено порядок здійснення перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами, який полягає у такому. Заява про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами розглядається судом

протягом двох місяців з дня її надходження до суду згідно з правилами, передбаченими КПК для кримінального провадження в суді тієї інстанції, яка здійснює перегляд певного судового рішення. Учасники судового провадження, зокрема, потерпілий та/або його представник чи законний представник, повідомляються про дату, час та місце розгляду заяви. Проте, неприбуття у судові засідання осіб, які були належним чином повідомлені про майбутній розгляд, не перешкоджає самому розгляду заяви і перегляду судового рішення. При цьому суд вправі не досліджувати безпосередньо докази щодо обставин, які встановлені в судовому рішенні, що переглядається за нововиявленими обставинами, якщо вони не оспарюються учасниками судового провадження. Під час здійснення такого провадження суд своєю ухвалою має право зупинити виконання судового рішення, яке переглядається за нововиявленими обставинами, до закінчення перегляду.

Аналіз положень окресленої статті вказує на відсутність у чинному КПК України чіткої законодавчої регламентації правового статусу осіб, які беруть участь у процедурі перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами, що на практиці призводить до обмеження та порушення їхніх прав і законних інтересів [1, с. 152-153]. У зв'язку з цим в юридичній літературі з'явилася точка зору, за якою, якщо будь-який з учасників процесу виявив бажання брати особисту участь у судовому розгляді, але не може цього зробити з об'єктивних причин, суд зобов'язаний забезпечити реалізацію наданого йому права, тобто відкласти розгляд на той день і час, коли заінтересована особа зможе взяти участь у судовому засіданні [5, с. 27]. На нашу думку, запропонований підхід найбільш оптимально відображає вихід із ситуації, що складається при застосуванні цієї норми КПК у судовій практиці, і відповідає вимогам ч. 3 ст. 7 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», згідно з якою судова система забезпечує доступність правосуддя для кожної особи в суді будь-якої інстанції відповідно до Конституції та в порядку, встановленому законами України.

Судове рішення за наслідками кримінального провадження за нововиявленими обставинами може бути оскаржене в порядку, передбаченому КПК для оскарження судових рішень суду відповідної інстанції (ч. 2 ст. 467 КПК). Отже, важливими складовими права на судовий захист у цій стадії кримінального судочинства є право особи, яка подала заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, а також інших учасників судового провадження швидко й офіційно бути повідомленими про результати такого розгляду в письмовій формі, тобто шляхом направлення або вручення їм копій відповідного судового рішення [3, с. 20]. Таким чином, окреслені проблеми досліджуваного інституту перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами зумовлюють необхідність постійного розроблення теоретично обґрунтованих пропозицій, спрямованих на: а) усунення наявних прогалин встановленого порядку цього провадження та подальше вдосконалення основних положень вітчизняного кримінального процесуального законодавства, що регламентують такі дискусійні питання; б) оптимізацію практики застосування норм даного правового інституту. Все це являє собою суттєвий чинник, що спонукає до пошуку та розробки нових концептуальних підходів до формування сучасної доктрини перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- Беднарська В.М. Перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами в кримінальному судочинстві України : монографія / В.М. Беднарська. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2009. – 256 с.
- Матвиенко Н. Обстоятельства вновь открылись / Н. Матвиенко // Юридическая практика. – 14.09.2010. – № 37(664). – С. 14-15.
- Дроздов О.М. До проблеми реалізації права на судовий захист в кримінальному судочинстві на стадії перегляду судових рішень в порядку виключного провадження / О.М. Дроздов // Держава і право України: актуальні проблеми історії, теорії та практики : збірник тез IV щорічної наук. конф. викладачів та студентів Полтавськ. ф-ту Нац. акад. України імені Ярослава Мудрого за результатами роботи

у 2009/2010 навчальному році (22-23 квітня 2010 р.) / за заг. ред. проф. В.В. Комарова. – Полтава : Вид-во ТОВ «Фірма «ТЕХСЕРВІС», 2010. – С. 17-20.

4. Определение Конституционного Суда Российской Федерации по жалобе гражданина Часовских Сергея Владимировича на нарушение его конституционных прав частью второй статьи 416 Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации от 18 января 2005 года № 39-О // Дайджест официальных материалов и публикаций периодической печати конституционного правосудия в странах СНГ и Балтии. – 2005. – № 10. – Ч. 1. – С. 23-28.

5. Хрушова Л.А. Прокурор у перегляді судових рішень у кримінальних справах в порядку виключного провадження : навч. посібник / Л.А. Хрушова. – К. : Правова єдність, 2009. – 48 с.